

Renata Pęciak

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

PROBLEMY KAPITALIZMU WE FRANCUSKIEJ TEORII REGULACJI

Wprowadzenie

Od czasu rewolucji przemysłowej kapitalizm, pomimo licznych kryzysów, nadal jest dominującym systemem gospodarczym. Współczesna gospodarka kapitalistyczna różni się zasadniczo od klasycznego, smithowskiego kapitalizmu, który pod koniec XIX w. znalazł się pod ostrzałem krytyki Karola Marksa. Tymczasem wbrew przewidywaniom Marksa wewnętrzne sprzeczności, które znajdował w kapitalistycznym systemie produkcji, nie doprowadziły do upadku kapitalizmu.

W świetle współczesnej francuskiej teorii regulacji, endogeniczne słabości tkwiące w systemie kapitalistycznym spowodowały ewolucję tego systemu i pojawienie się procesów adaptacyjnych do nowych warunków. Przyjmując za punkt wyjścia badań koncepcję reżimu akumulacji i sposobów regulacji, przedstawiciele tej szkoły wskazują na zjawiska, które wyjaśniają problemy kapitalizmu, których najczęstszym przejawem są kryzysy.

Celem artykułu jest syntetyczne wyjaśnienie fundamentalnych problemów systemu gospodarki kapitalistycznej z punktu widzenia teorii regulacji. Zdaniem regulacjonistów wynikają one ze specyfiki sposobu regulacji i reżimu akumulacji, a także ich ewolucji, dlatego przedmiotem rozważań będzie wyjaśnienie podstawowych koncepcji szkoły regulacji, jak również wyjaśnienie istoty ewolucji reżimu akumulacji, w którą wpisują się zmiany w obszarze form instytucjonalnych.

1. Francuska szkoła regulacji

Teoria regulacji (TR) jest francuskim kierunkiem współczesnej myśli ekonomicznej zaliczanym do ekonomii heterodoksyjnej. Kierunek ten pojawił się w odpowiedzi na kryzys lat 70. XX w. Próby wyjaśnienia na gruncie ekonomii ortodoksyjnej przyczyn tego kryzysu i zjawisk stagflacyjnych, które pojawiły się w ówczesnych gospodarkach kapitalistycznych nie były zdaniem regulacjonistów wystarczające.

W początkowym okresie kształtowania się podejścia regulacyjnego można było wyróżnić trzy szkoły: szkołę regulacji reprezentowaną przez Paula Boccarę, szkołę z Grenoble, której czołowym przedstawicielem był Gérard Destanne de Brenis, oraz szkołę paryską z Michele Aglietta i późniejszymi kontynuatorami, wśród których najbardziej znani to Alain Lipietz czy Robert Boyer¹.

Początek podejścia regulacyjnego wyznacza publikacja Michela Aglietty pt. *Régulation et crises du capitalisme* z 1976 r., która może być uznana za kamień węgielny teorii regulacji. W tej wersji publikacji podejście regulacyjne było mocno osadzone w teorii marksowskiej, jednak przedmowa do reedycji dzieła z 1997 r.² dowodzi, że teoria regulacji bardzo daleko odeszła od podstawowych założeń wywodzących się z marksizmu.

Teoria regulacji nie jest zwartym ideowo i metodologicznie kierunkiem. Przeciwnie, badacze dowodzą heterogeniczności podejścia regulacyjnego. Obecnie najbardziej znaną kontynuatorką programu badawczego regulacjonistów jest szkoła regulacji z Paryża z M. Aglietta na czele.

Współczesna TR dokonuje syntezy między marksizmem, postkeynesizmem i instytucjonalizmem, wywodzącym się z prac Thorsteina Veblena i Johna Rogera Commonsa. Podobnie jak instytucjoniści, regulacjoniści proponują analizę ekonomiczną, której punktem wyjścia są instytucje, rozumiane jak reguły gry społecznej odnoszące się do zwyczajów, wierzeń, przekonań, praw oraz regulacji państwa, które determinują zachowania podmiotów gospodarczych, gwarantując w ten sposób regulowanie konfliktów i reprodukcję społeczną³.

Regulacjoniści łączą analizę instytucjonalną z analizą kryzysów i sposobem regulacji. Badają struktury instytucjonalne, źródła przyczyn oraz przebieg kryzysów w systemie kapitalistycznym. Próbuje również wyjaśnić, dlaczego modele ekonomiczne uznane za wzorcowe nie zdołały oprzeć się nękającym je słabościom systemowym. W centrum rozważań znajduje się więc kapitalizm wraz z występującymi w nim sprzecznościami⁴.

Podstawę podejścia regulacyjnego stanowi doktryna M. Aglietty. Przyjęta przez niego teoria endogeniczna prowadzi do stwierdzenia, że zmiany instytucjonalne, jakie występują w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego, wynikają z nierównowagi w gospodarce i sił tkwiących wewnątrz systemu ekono-

¹ B. Jessop: Regulation Theories in Retrospect and Prospect. „Economy and Society” 2008, 19 (2), s. 155.

² M. Aglietta: *Régulation et crises du capitalisme*. O. Jacob, Paris 1997.

³ R. Boyer: Les institutions dans la théorie de la régulation. Couverture Orange. CEPREMAP, nr 8/2003, s. 5.

⁴ Idem: *Capitalismes fin de siècle*. Presses Universitaires de France, Paris 1986, s. 15.

micznego i społecznego, a nie z czynników egzogenicznych⁵. Kryzysy są więc endogeniczne i nierozłącznie związane z okresem wzrostu, który bezpośrednio poprzedza kryzys.

M. Aglietta, odcinając się od dominującego w latach 70. XX w. nurtu neoklasycznego, który przyjmował założenie racjonalności podmiotów gospodarczych w warunkach równości w sensie formalnym, a jednocześnie abstrahował od istnienia klas społecznych i antagonizmów istniejących między nimi, przyjął założenia marksowskie. Punktem wyjścia analizy Aglietty było marksowskie podejście do gospodarki kapitalistycznej, a w zasadzie do kapitalizmu rozumianego jako sposób produkcji. Pojęcie sposobu produkcji odnosi się do sposobu, w jaki organizowane jest społeczeństwo, a także w jaki regulowane są relacje między jednostkami, naturą i produkcją. W teorii Marksa termin ten oznacza stosunki międzyludzkie powstające w związku z procesem produkcji oraz odnosi się do produkcji dóbr, alienacji proletariatu w stosunku do czynników wytwórczych i wyzysku klasy robotniczej przez klasę posiadającą.

Sposób produkcji spoczywa na fundamentalnych stosunkach społecznych (stosunkach produkcji), a system kapitalistyczny jest sposobem produkcji, który cechują stosunki społeczne. Wśród podstawowych stosunków społecznych Aglietta wymieniał:

- stosunki pieniężne – dotyczą istnienia pieniądza jako pośrednika, który reguluje zobowiązania i wiarygodności występujące między podmiotami;
- stosunki handlowe – określają stosunki indywidualne wyznaczone na podstawie własności prywatnej i ceny;
- stosunki płacowe – odnoszą się do oddzielenia producentów od własności środków produkcji i wyrażają się w możliwości nabycia pracy najemnej.

W procesie kształtowania kapitalizmu te podstawowe stosunki podlegają kodyfikacji, która dla regulacjonistów stanowi formy instytucjonalne czy też formy strukturalne⁶. Istnieje pięć form instytucjonalnych:

- forma przymusu pieniężnego bądź systemu monetarnego;
- formy konkurencji, które regulują relacje konkurencji i kooperacji w przedsiębiorstwach, sposób kształtowania cen, reguły, które regulują rynek (prawo konkurencji, przepisy higieniczno-sanitarne dotyczące produktów, stopień koncentracji i centralizacji działalności itd.);

---

⁵ A. Parienty: „Régulation et crises du capitalisme” de Michel Aglietta. „Alternatives Economiques Poche”, Nr 021 novembre 2005. Artykuł dostępny na stronie internetowej <http://www.alternatives-economiques.fr/> (15.10.2013).

⁶ R. Boyer, Y. Saillard: *Théorie de la régulation: l'état des savoirs*. Economica. Paris 1995, s. 543.

- forma stosunków płacowych odnosząca się do zasad organizacji pracy, mobilizacji siły roboczej, wynagrodzenia pracowników, konsumpcji pracowniczej itd.;
- forma państwa, która odzwierciedla sposoby interwencji państwa i zespół zinstytucjonalizowanych porozumień między grupami społecznymi;
- reżim międzynarodowy (stosunki międzynarodowe) odnosi się do sposobu przystąpienia gospodarki narodowej do systemu międzynarodowego (finansowego, pieniężnego, handlowego itd.)⁷.

Innymi ważnymi koncepcjami obok sposobu produkcji są reżim akumulacji (reżim wzrostu) i sposób regulacji. Reżim akumulacji to zespół prawidłowości zapewniający ogólną progresję akumulacji kapitału, który charakteryzują źródła wzrostu produktywności, podział wartości dodanej, organizacja produkcji i stosunków płacowych oraz rozkład popytu społecznego. Reżim akumulacji określa względną stabilność procesów makroekonomicznych w długim okresie, wyjaśniając, czy wzrost jest generowany w wyniku wzrostu konsumpcji czy inwestycji, czy podział dochodów pozwala na wzrost konsumpcji prywatnej, czy też nie itd. Regulacjoniści wyróżniają reżim akumulacji ekstensywny, który cechuje rozszerzanie wykorzystania pracy i akumulacji, reżim intensywny, który dotyczy intensyfikacji pracy i poszukiwania wzrostu produktywności oraz reżim akumulacji finansowy związany z finansjeryzacją gospodarki, jeżeli odnosi się głównie do poszukiwania wzrostu wartości aktywów finansowych.

Kolejne pojęcie – sposób regulacji, jest rozumiane jako zespół procedur i zachowań indywidualnych bądź zbiorowych, który pozwala na odtwarzanie stosunków społecznych za pośrednictwem form instytucjonalnych historycznie zdeterminowanych, podtrzymanie obowiązującego reżimu akumulacji, a także zapewnienie kompatybilności zdecentralizowanych decyzji⁸.

Te trzy fundamentalne perspektywy regulacjonistów, tj. sposób produkcji, reżim akumulacji i sposób regulacji pozwalają na rozważenie problemu kryzysu. Zrozumienie funkcjonowania systemu kapitalistycznego (przez zrozumienie specyfiki sposobu regulacji i reżimu akumulacji), które implikuje konieczność analizy form instytucjonalnych, jest kluczowe dla zdiagnozowania i wyjaśnienia kryzysów. Regulacjoniści wyróżniają kilka poziomów kryzysów:

- kryzysy endogeniczne;
- kryzysy cykliczne, które stanowią jedynie czasowe zakłócenia procesów gospodarczych, nie podważając istniejącego sposobu regulacji;

⁷ R. Boyer: *La théorie de la régulation. Une analyse critique*. La Découverte, Paris 1986, s. 48-54.

⁸ *Ibid.*, s. 19-21.

- kryzysy sposobu regulacji, które wybuchają, kiedy sposób regulacji nie jest zdolny do absorpcji nierównowagi w procesie akumulacji; nierównowaga ta może wynikać ze zwiększonej akumulacji bądź niedokonsumpcji, braku stabilności poziomu inwestycji, procesów inflacyjnych bądź deflacyjnych, baniek spekulacyjnych itd.); kryzysy te przejawiają się modyfikacją sposobu regulacji, czyli zmianami niektórych bądź wszystkich form instytucjonalnych (pojawiają się nowe uregulowania w zakresie systemu finansowego, stosunków płacowych, form konkurencji itd.);
- kryzysy reżimu akumulacji pojawiają się, kiedy źródła, które dotąd stanowiły podstawę wzrostu gospodarczego, jak np. akumulacja czy produktywność, zmniejszają się bądź całkowicie wygasają;
- kryzys sposobu produkcji wyznacza przejście z jednego systemu do drugiego, jak np. przejście z gospodarki feudalnej do gospodarki kapitalistycznej czy rozpad bloku socjalistycznego, którego konsekwencją była transformacja systemu gospodarowania w większości krajów należących do tego ugrupowania i przejście z gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej.

Teoria regulacji kładzie szczególny nacisk na stosunki społeczne i dynamikę form instytucjonalnych, które rodzą się w wyniku konfliktu między klasami i kompromisem, do którego dochodzi w konsekwencji tych konfliktów. Jednak pojawienie się nowych form instytucjonalnych nie stanowi gwarancji ich trwałości i skuteczności. Pojawienie się konfliktu nie jest znane *a priori*, tak jak zresztą kompromis oraz rozwiązania je regulujące, dlatego też wyjście z kryzysu czy jego zakończenie nie jest oczywiste. Reżim akumulacji wcześniej czy później – zdaniem regulacjonistów – przeradza się w kryzys. Proces akumulacji zmienia zachowanie podmiotów, modyfikując tym samym trwałość reżimu akumulacji i sposobu regulacji.

2. Ewolucja reżimów akumulacji jako przyczyna kryzysów kapitalizmu

Regulacjoniści podejmują się interpretacji kryzysów i zmian, jakie pojawiają się w systemie kapitalistycznym. M. Aglietta, dokonując analizy rozwoju społeczno-gospodarczego gospodarki amerykańskiej wyróżnił 3 główne fazy rozwoju w kapitalizmie. Punktem wyjścia rozważań Aglietty były stosunki płacowe⁹, które pojawiają się po stronie popytu w wyniku kształtowania dochodów i antycypacji popytu, natomiast po stronie podaży jako efekt kształtowania

---

⁹ M. Husson: *L'école de la régulation, de Marx à la Fondation Saint-Simon: un aller sans retour?* W: *Dictionnaire Marx contemporain*. Edition PUF. Eds. J. & E. Kouvelakis. Paris 2001, s. 174-175.

się produktywności i zysków produkcyjnych. Na podstawie ekonometrycznej analizy stosunków płacowych Aglietta wykazał, że zmiany dokonujące się w tych stosunkach stanowią podstawę reżimu akumulacji¹⁰.

W XIX w. kapitalizm amerykański charakteryzował ekstensywny reżim wzrostu, który spoczywał na wartości dodanej absolutnej, będącej konsekwencją m.in. wzrostu czasu pracy, inwestycji dokonujących się w nowych sektorach gospodarki czy zwiększania wartości dodanej wynikającej z poszukiwania nowych obszarów akumulacji.

Rewolucja przemysłowa wpłynęła na wzrost produktywności, choć w późniejszym okresie produktywność ta była stopniowo ograniczana koncentracją kapitału, jednak w połowie XIX w. procesy centralizacji kapitału, ale również syndykalizacji były jeszcze słabe. Okres ten był zdominowany przez przemysł ciężki i tworzenie społecznych czynników wytwórczych, co jednak nie przekładało się na zmiany po stronie konsumpcji. Takie atrybuty pozwalają przyjąć, że do połowy XIX w. reżim akumulacji charakteryzował się wysoką konkurencyjnością. Pojawiające się nierównowagi w gospodarce wyjaśniane są spadkami płac i cen, bankructwami małych przedsiębiorstw oraz postępującą centralizacją kapitału. Te właśnie kryzysy, które cechowała nadprodukcja, deflacja i depresja, opisywał Karol Marks.

Pod koniec XIX w. nasilił się proces koncentracji kapitału, wskutek którego stopniowo następowała monopolizacja rynku. Nowe formy konkurencji cechował większy stopień monopolizacji. Jednocześnie liczne przemiany, dokonujące się zwłaszcza w wymiarze społecznym, sprzyjały instytucjonalizacji ruchów związkowych i silnej syndykalizacji. Rozpoczął się proces przechodzenia gospodarek z reżimu konkurencyjnego do reżimu monopolistycznego, w którym dużą rolę zaczęły odgrywać negocjacje zbiorowe pomiędzy grupami pracodawców i pracowników najemnych.

Kolejnym etapem rozwoju gospodarek jest fordyzm, który dla regulacjonistów stanowi punkt wyjścia analizy. Fordyzm wraz ze swoimi zasadami organizacji procesu produkcyjnego spoczywa na akumulacji intensywnej wynikającej z produkcji masowej. Równocześnie pojawiają się podstawowe formy strukturalne, które gwarantują konsumpcję masową. Wzrost produktywności będący efektem wdrażania technologii i nowych form na poziomie organizacyjnym przedsiębiorstwa, generuje wzrost zysków przedsiębiorstwa, ale jednocześnie stanowi źródło wzrostu płac, które z kolei przekładają się na otwarcie rynków zbytu dóbr i usług, czyli wzrost konsumpcji. Łańcuch ten obrazuje samonapę-

---

¹⁰ A. Parienty: Op. cit.

dzający się proces wzrostu gospodarczego. Produkcja masowa rośnie, jednak konsumpcja masowa na tym etapie gospodarki kapitalistycznej jest jeszcze ograniczona. Ta strukturalna podkonsumpcja, produkcja masowa bez konsumpcji masowej – jak wyjaśniał Aglietta – doprowadziła pod koniec lat 20. XX w. do największego w historii gospodarczej świata kryzysu gospodarczego¹¹.

W okresie powojennym fordowskie stosunki płacowe upowszechniały się, podobnie jak praca taśmowa. Oddzielenie funkcji decyzyjnej od wykonawczej wpływa na pogłębienie wzrostu znaczenia zbiorowych negocjacji płacowych i wprowadzenie systemu indeksacji płac relatywnie do wzrostu wydajności. W konsekwencji produkcja masowa, dzięki skodyfikowaniu nowych form instytucjonalnych, prowadzi do konsumpcji masowej.

Fordyzm stanowił swoisty kompromis między kadrą zarządzającą a pracownikami najemnymi (w nomenklaturze marksowskiej: siłami kapitalizmu a klasą robotniczą). Kompromis ten w wyniku intensywnej akumulacji, masowej produkcji i konsumpcji pozwolił na wygenerowanie korzyści skali, a tym samym wzrost zysków produkcyjnych. Sukcesywnie ewolucji ulegała rola państwa. Zaproprowano wiele regulacji zarówno w obszarze polityki socjalnej, jak i koniunkturalnej czy przemysłowej. Nowe rozwiązania oraz regulacje sprzyjały zwiększaniu popytu i instytucjonalizacji fordowskiego systemu wzrostu. W zakresie formy instytucjonalnej, jaką jest system monetarny, charakterystyczna była ekspansywna polityka monetarna pozwalająca na finansowanie działań inwestycyjnych oraz upowszechnienie kredytu, na ukierunkowanie którego duży wpływ wywierało państwo. Typowe dla tego systemu było niewielkie znaczenie giełdy i ograniczona władza akcjonariuszy. Reżim międzynarodowy skodyfikowany w ramach systemu Bretton Woods cechował się względnie słabym otwarciem na wymianę handlową, relatywnie wysoką autonomią narodowych polityk pieniężnych oraz niską mobilnością kapitału. W okresie powojennym duże znaczenie miał podział świata na dwa antagonistyczne bloki: socjalistyczny i kapitalistyczny. Silne wpływy socjalistycznych czy komunistycznych ideologii utrwalały fordowski kompromis sprzyjający pracownikom najemnym względem akcjonariuszy.

Dwie dekady później, fordowski reżim wzrostu wszedł w fazę kryzysu. M. Aglietta wśród przyczyn kryzysu wymienia wyczerpanie się możliwości technicznych tego typu organizacji pracy, nasilenie się ruchów związkowych i żądań płacowych, które dla Aglietty są przejawem walki pomiędzy grupami społecznymi, oraz odrzucaniem fordyzmu w przedsiębiorstwach.

---

¹¹ M. Aglietta: *Régulation et crises...*, op. cit., s. 86 i n.

Wzrost płac pracowników najemnych wpłynął nie tylko na wzrost, ale i na zróżnicowanie konsumpcji. Równocześnie zmniejszył się poziom akceptacji organizacji pracy typu fordowskiego przez pracowników najemnych, którzy żądali uznania ich kompetencji, kwalifikacji, a tym samym dalszego wzrostu płac. Firmy zintensyfikowały poszukiwania zysków za granicą, wspierając tym samym wzrost handlu światowego i stopień umiędzynarodowienia systemu światowego.

Dokonujące się zmiany w formach instytucjonalnych wpłynęły na stopniowe ograniczanie produkcji (dla regulacjonistów początek tych zmian miał miejsce w 1968 r.). Jednocześnie problemy, które pojawiły się w systemie monetarnym spowodowały odejście od systemu walutowego opartego na parytecie dolarowo-złotym, prowadząc w początkowym okresie do niestabilności międzynarodowego systemu monetarnego¹².

Stopniowy proces integracji regionalnej i międzynarodowej, pojawienie się instytucji ponadnarodowych, zwłaszcza w zakresie wymiany handlowej, liberalizacja oraz otwieranie się gospodarek powodowały, że reżim międzynarodowy stawał się coraz mniej stabilny i trwały.

Pojawiające się zakłócenia spowodowały, że sposób regulacji wraz ze specyficznymi formami instytucjonalnymi, które ukształtowały się w poprzednich dekadach, nie potrafił zaabsorbować zjawisk kryzysogennych i procesów inflacyjnych (tym bardziej, że w latach 70. XX w. płace rosły szybciej niż wydajność pracy). Szok naftowy spowodował wybuch kryzysu, którego symptomy widoczne były już wcześniej. Zdaniem regulacjonistów wewnątrz fordowskiego reżimu akumulacji tkwiły mechanizmy, które doprowadziły system kapitalistyczny do kryzysu.

Z jednej strony neoliberalizm gospodarczy kanalizowany przez konsensus waszyngtoński, a z drugiej rozpad bloku socjalistycznego wpłynęły na ostateczne odrzucenie kompromisu fordowskiego. We wszystkich obszarach strukturalnych zaczęły pojawiać się nowe zjawiska, a wśród nich wzrost bezrobocia, liberalizacja, deregulacja i fleksybilizacja rynku pracy, nowe formy i nowa organizacja zatrudnienia, zerwanie z powiązaniem wzrostu produktywności ze wzrostem płac, a także proces globalizacji i finansjeryzacji.

Reżim międzynarodowy w wyniku procesów globalizacyjnych zaczął ulegać silnemu otwarciu. Integracja regionalna, wzrost przepływu inwestycji zagranicznych i rozwój korporacji transnarodowych sprzyjały przywróceniu wysokich stóp zysku, a konkurencja międzynarodowa oraz poszukiwanie atrakcyjności

¹² Idem: *Régulation et crises du capitalisme. L'Expérience des Etats-Unis*. Calmann-Lévy, Paris 1976, s. 93 i n.

inwestycyjnej wpłynęły na spadek cen i płac. Ewolucji uległa również forma instytucjonalna, jaką jest państwo. W latach 80. XX w. szczególnie dotkliwe stały się kryzysy zadłużeniowe. Ekspansywna polityka fiskalna realizowana *via* zwiększanie wydatków rządowych sprzyjała narastaniu długu publicznego. Jednocześnie restrykcyjna polityka monetarna z tego okresu prowadzona za pośrednictwem wysokich stóp procentowych, której celem był proces dezinflacji, ulegała stopniowej modyfikacji. Proces liberalizacji w wymiarze globalnym, który przybiera na znaczeniu od końca lat 80. XX w. sprzyjał ograniczaniu polityki keynesistowskiej na rzecz deregulacji, prywatyzacji i umiędzynarodowienia. Nadrzędnym celem polityki monetarnej realizowanej przez niezależne banki centralne stał się zasadniczo stabilny poziom cen i kursu walutowego oraz czuwanie nad stabilnością systemu bankowego.

Aglietta scharakteryzował współczesny kapitalizm jako kapitalizm patrymonialny¹³ (rozumiany inaczej niż proponuje Jacek Tittenbrun¹⁴). W kapitalizmie patrymonialnym akcjonariusze przejmują władzę w przedsiębiorstwie kosztem grupy menedżerów. Zmienia się forma zarządzania przedsiębiorstwem na rzecz akcjonariatu i wzrostu wartości przedsiębiorstw, ponieważ akcjonariusze posiadają większość udziałów w spółkach. W konsekwencji przedsiębiorstwa dążą do zwiększenia dywidend, poszukują obniżenia kosztów drogą fuzji, przejęć, delokalizacji, outsourcingu, co jednocześnie sprzyja obniżaniu kosztów, a szczególnie płac. Wynagrodzenie akcjonariuszy jest realizowane w formie kapitału, a kredyt jest zastępowany przez inne sposoby finansowania działalności gospodarczej związane z rynkami finansowymi i instrumentami pochodnymi.

W tym reżimie akumulacja zależy od wzrostu cen aktywów finansowych w większym stopniu niż od wzrostu płac. Rosną banki spekulacyjne, które wraz z rosnącymi dywidendami napędzają popyt; dotyczy to jednak grup społecznych uzyskujących wysokie dochody. Pracownicy najemni zwiększają wydatki na konsumpcję, jednak nie w konsekwencji wyższych dochodów, lecz generowania popytu na kredyt i zwiększania zadłużenia. Stabilność finansowa może być zagwarantowana jedynie w przypadku braku pęknięcia banki spekulacyjnej. Zasadnicza rola w zakresie stabilności systemu przypisana jest więc polityce monetarnej. Podmioty gospodarcze zakładają, że w razie pęknięcia banki spekulacyjnej, odpowiednia

¹³ Ch. Boucher: Le régime de croissance patrimonial américain à la lumière d'une crise. Recherches et Régulation Working Paper. Mai 2005 – 4, Seria 4, s. 3.

¹⁴ Kapitalizm patrymonialny inaczej jest rozumiany we francuskiej teorii regulacji niż w pismach polskiego socjologa J. Tittenbruna. Analizując proces przekształceń własnościowych w latach 90. XX w. w Polsce, Tittenbrun podkreślał nadużycie prywatyzacyjne, w jakie była uwikłana ówczesna nomenklatura partyjna; zjawisko to nazywał kapitalizmem patrymonialnym.

polityka monetarna zasili rynek zwiększoną podażą pieniądza. W konsekwencji pojawiają się słabości finansowe wyjaśniane przez Hymana Minsky'ego.

Hyman Minsky, który znalazł się pod wpływem dorobku Johna Maynarda Keynesa (choć jak sam podkreślał, rozszerzał analizę swojego znamienitego poprzednika o powiązania finansowe, instytucjonalne i rynkowe) oraz Josepha Schumpetera, sformułował koncepcję teoretyczną znaną jako hipoteza niestabilności finansowej¹⁵. Minsky przyjął, że na decyzje podmiotów uczestniczących w transakcjach rynkowych w dużym stopniu wpływa niepewność co do przyszłości, a na ich oczekiwania dotyczące kształtowania się przyszłej sytuacji wpływa sytuacja bieżąca. Bankowcy pod wpływem zwiększonej konkurencji starają się wprowadzać nowe instrumenty, które przyniosą im większe zyski¹⁶. Im dłuższy czas upływa od kryzysu bankowego, tym większa staje się skłonność instytucji bankowych do podejmowania ryzyka¹⁷. W latach 70. XX w. poglądy Minsky'ego odbiegały od ekonomii głównego nurtu, ponieważ istotną rolę w utrzymaniu stabilności systemu finansowego przypisywał polityce rządu i banku centralnego, dlatego jego koncepcja była również bliska regulacjonistom. Kryzys finansowy zapoczątkowany na amerykańskim rynku kredytów hipotecznych typu *subprime* wykazał, że hipoteza niestabilności finansowej jest nie tylko koncepcją teoretyczną, ale wyjaśnia również przyczyny i przebieg perturbacji na rynkach finansowych.

Nowy reżim akumulacji oparty na finansjeryzacji, która przejawia się przede wszystkim globalizacją finansową, a wraz z nią rozwojem rynków aktywów finansowych i mocno wyspecjalizowaną inżynierią finansową, liberalizacją przepływów kapitałowych, sekurytyzacją czy instytucjonalizacją oszczędności, cechuje bardzo duża niestabilność.

Podsumowanie

Regulacjoniści zasadniczo przyjmują tezę, według której poważne kryzysy są przyczyną zakłóceń czy braku równowagi między podstawowymi wielkościami makroekonomicznymi (konsumpcja, inwestycje, produkcja). Rynek nie potrafi spontanicznie przywrócić równowagi, dlatego społeczeństwo musi wprowadzić adekwatne regulacje. Nadrzędny problem badawczy dotyczy wyjaśnienia, w jaki

¹⁵ L. Kąsek, M. Lubiński: Hyman Minsky – wczoraj i dziś. „Współczesna ekonomia” 2010, Vol. 4, Iss. 1, s. 5-6.

¹⁶ A. Sławiński: Wpływ globalnego kryzysu bankowego na bankowość centralną. W: Banki centralne wobec kryzysu ekonomicznego. Red. J. Osiński. SGH, Warszawa 2010, s. 59.

¹⁷ Idem: Przyczyny globalnego kryzysu bankowego. W: Nauki społeczne wobec kryzysu na rynkach finansowych. Red. J. Osiński, S. Sztaba. SGH, Warszawa 2009, s. 36.

sposób, pomimo ciągłych zakłóceń w funkcjonowaniu systemu gospodarki kapitalistycznej i szerzej kapitalizmu, pomimo sprzeczności tkwiących w samym systemie oraz mimo permanentnych kryzysów pojawiających się na różnym poziomie, kapitalizm potrafił się dostosować do kontekstu ekonomicznego i społecznego¹⁸.

Jedną z fundamentalnych koncepcji podejścia regulacyjnego jest reżim akumulacji. Wyjaśniając podstawowe cechy poszczególnych reżimów akumulacji i zmian zachodzących we wszystkich obszarach instytucjonalnych, począwszy od dziewiętnastowiecznego kapitalizmu opartego na konkurencyjności, przez fordyzm, do reżimu wzrostu opartego na finansjeryzacji, regulacjoniści starają się dowieść endogenicznego charakteru problemów kapitalizmu.

Punktem wyjścia analizy dla regulacjonistów jest fordyzm, w którym podstawową formą instytucjonalną były stosunki płacowe. Intensywny reżim fordowski z wysokim wzrostem wydajności pracy i płac otwierał możliwości zwiększania konsumpcji, umożliwiając proces akumulacji. W obecnym reżimie opartym na finansjeryzacji forma stosunków płacowych znajduje się pod presją pozostałych czterech form instytucjonalnych, ze szczególnym znaczeniem formy instytucjonalnej związanej z przystąpieniem do systemu międzynarodowego. Model zatrudnienia typu fordowskiego, w wyniku poszukiwań wzrostu konkurencyjności i konieczności redukcji kosztów, został zastąpiony fleksybilnym rozwiązaniami w zakresie rynku pracy. Od początku lat 80. XX w. gospodarki kapitalistyczne przeżywały wiele zmian, które całkowicie zmodyfikowały współczesny system gospodarczy, prowadząc do pojawienia się nowego reżimu wzrostu. Reżim akumulacji oparty na finansjeryzacji niesie ze sobą większą destabilizację form instytucjonalnych. Stanowisko regulacjonistów może odzwierciedlać cytat: „Jedna epoka się kończy, druga otwiera, bardzo niepewna, ponieważ jest ukształtowana przez skomplikowane interakcje między strategiami politycznymi, konfliktami społecznymi i zmianami paradygmatów ekonomicznych”¹⁹. Regulacjoniści zachowują jednak ostrożność w ostatecznym formułowaniu wniosków dotyczących obecnego reżimu.

W procesie kształtowania się szkoły regulacji pojawiły się liczne rozbieżności, m.in. w odniesieniu do znaczenia poszczególnych instytucji, przede wszystkim pieniądza. Nadal jednak szkoła regulacji stara się powiązać ekonomię i historię, wpisując mechanizmy gospodarcze w dynamikę historyczną, próbując wyjaśnić problemy kapitalizmu.

---

¹⁸ A. Parienty: Op. cit.

¹⁹ R. Boyer: Feu le régime d'accumulation tiré par la finance: La crise des subprimes en perspective historique. „Revue de la régulation. Capitalisme, institutions, pouvoirs”. Nr 5, Spring 2009. Crise du capitalisme financier. Dostępny na stronie <http://regulation.revues.org> (26.05.2013).

PROBLEMS OF CAPITALISM IN THE FRENCH REGULATION THEORY

Summary

Despite many crises, for more than 200 years capitalism has been a system which does not lose its significance. The French school of regulation, which was created as an answer to the crisis of the 1970's and the co-existing phenomenon of stagflation, is trying to explain why despite numerous crises afflicting this system, it manage to evolve and adapt to new conditions.

The objective of the article is to discuss synthetically the problems of capitalism from the point of view of regulation theory. The first part of the article explains the basic principles of regulation theory. Categories such as regimes of accumulation, modes of regulation, means of production or institutional forms constitute the starting point of consideration for the regulationists. This perspective allows to explain significant reasons for crises and to indicates many types of productions regimes and their evolution. The abovementioned issues were discussed in the second part of the article.